

Федіна Наталія Василівна,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права,
факультету № 1 ПФПНП Львівського
державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;
Нахвостач Аліна-Стефанія Сергіївна,
здобувач 1-го курсу, 3-ї групи,
факультету № 1 ПФПНП Львівського
державного університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ НОРМИ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ І ВАЖЛИВІСТЬ ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Дослідження даного питання варто розпочати з розуміння поняття військовополоненого, що знайшло своє визначення в III Женевській конвенції (далі – ЖК III) і ними вважаються особи, які потрапили в полон до супротивника й належать передусім до однієї з таких категорій: особового складу збройних сил сторони конфлікту; членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил; членів організованих рухів опору [1, ст. 4].

Також важливо зазначити, що за нормами міжнародного права захоплення в полон під час воєнних дій не вважається протиправними діями, а лише правом збройних сил сторони, яка перебуває у збройному конфлікті (далі – ЗК), але до того ж, за будь-яких обставин, з суворим дотриманням норм щодо поводження з полоненими (гуманно, без будь-якої дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, релігії чи вірування, статі, походження чи майнового становища, чи будь-якими іншими аналогічними критеріями) [1, ст. 3; 2, ст. 3, 7].

Зазначені особи вважаються військовополоненими з моменту коли вони підпадають під владу супротивника, до їхнього остаточного звільнення та репатріації. А якщо з'являється сумнів, чи належать особи, які брали участь у воєнних діях і потрапили до рук супротивника, до військовополонених, то такі особи користуються захистом Конвенції доти, доки їхній статус не буде визначений компетентним трибуналом.

Важливим є те, що військовополонені перебувають в руках ворожої держави, а не окремих осіб чи військових частин, які взяли їх у полон. Незалежно від відповідальності, яку можуть нести окремі особи, держава, що тримає в полоні, відповідає за поводження з військовополоненими. А у разі передачі на утримання військовополонених іншій державі, відповідальність за дотримання положень Конвенції буде нести держава, що прийняла полонених. Отже, з моменту отримання статусу військовополоненого особа підпадає під захист Конвенції, за дотриманням положень якої несе відповідальність держава, яка утримує військовополонених [3].

Останнім часом загострюється критика низької ефективності міжнародного гуманітарного права (далі – МГП), передовсім на внутрішньодержавному рівні. Це зумовлено об'єктивними та суб'єктивними чинниками. До об'єктивних чинників належать неефективність правової системи держави, недосконалість механізмів імплементації міжнародно-правових норм, недостатність її дій з організаційно-правових питань імплементації МГП, низький рівень імплементації норм МГП у національне законодавство, неефективність правової системи держави в період збройних конфліктів і механізмів відповідальності за порушення МГП.

Суб'єктивними чинниками низької ефективності дії норм МГП є недостатній рівень міжнародно-правової культури безпосередніх виконавців – військовослужбовців; забуття гуманітарних звичаїв та традицій ведення збройної боротьби; недостатня увага до поширення знань з МГП у системі військової та цивільної освіти, відсутність усталених структур забезпечення виконання приписів МГП у військах [4, с. 204].

Отже, аналіз сучасного стану внутрішньодержавної імплементації міжнародно-правових норм щодо поводження та захисту військовополонених в Україні в сучасних умовах повинен включати два основних напрями: дослідження виконання зобов'язань стосовно імплементації міжнародно-правових норм щодо поводження та захисту військовополонених та створення ефективних механізмів захисту українських військовополонених та затриманих осіб в умовах війни в Україні.

Важливо, у контексті внутрішньодержавної імплементації міжнародно-правових норм щодо поводження та захисту військовополонених, виокремити такі заходи щодо імплементації

зазначених норм. По-перше, поширення текстів ЖК III та Додатковий протокол до Женевських конвенцій (далі – ДП I), положень звичаєвих норм МГП серед військовослужбовців та інших груп населення, які можуть перейти у статус комбатантів. Причому увагу слід приділяти не тільки стандартам поводження та захисту військовополонених супротивника, а й правам військовополонених для того, щоб у разі потрапляння в полон власних військовослужбовців дати їм уявлення про механізми самозахисту їхніх прав. Обов'язковість поширення текстів ЖК III і ДП I та в широкому сенсі – знань МГП повинна включати і нормативно-правове закріплення викладання та навчання МГП серед цільових груп. По-друге, імплементація міжнародно-правових норм щодо поводження та захисту військовополонених у законодавство, включаючи військові статuti, накази і дисциплінарне та кримінальне законодавство стосовно відповідальності за порушення норм щодо поводження з військовополоненими. По-третє, створення законодавчої та організаційно-правових засад для забезпечення під час ЗК основних судових гарантій військовополоненим. По-четверте, набір і підготовка персоналу, що в разі ЗК мають бути залучені до організації й управління таборами для інтернованих військовополонених і участі в організації допомоги і захисту власних військовополонених [4, с. 209].

Оскільки окреслений спектр питань є доволі широким та охоплює не тільки прийняття актів національного законодавства, а й низку організаційних заходів, повноцінна імплементація зобов'язань держави у сфері МГП загалом та імплементація міжнародно-правових норм щодо поводження та захисту військовополонених потребує скоординованої діяльності відповідних державних відомств та установ. Такі заходи можуть включати прийняття нових або внесення змін до чинних військових статутів та інструкцій, адміністративних актів, а також вжиття заходів розпорядчого та контрольного характеру. Саме ця діяльність створює змістове навантаження поняття внутрішньодержавного механізму імплементації норм МГП.

Дійсно, у питаннях захисту військовополонених велика роль належить саме національним заходам забезпечення такого захисту, передовсім держави, яка утримує військовополонених. Основним зобов'язанням, що впливає з міжнародних документів, які регулюють питання поводження з військовополоненими, є

зобов'язання держав створити та забезпечити нормальні умови життєдіяльності цієї категорії осіб. Вибір способу та форми виконання цього міжнародного припису надається на розсуд державам та здійснюється відповідно до національного законодавства.

Тому, військові й інші власті, що під час війни несуть відповідальність за військовополонених, повинні мати текст Конвенції і бути спеціально ознайомлені з її положеннями», є важливим як для забезпечення захисту прав військовополонених супротивника, так і для забезпечення захисту прав власних військовослужбовців, що потрапили в полон до супротивника. Це зобов'язання найшло відображення у Кодексі поведінки, що стосується воєнно-політичних аспектів безпеки [5], який був підписано Президентом України. Відповідно до ст. 29 цього Кодексу поведінки держави-учасниці зобов'язалися розповсюджувати у своїх країнах документи з МГП, відображати свої зобов'язання в цій галузі у військових програмах і правилах. Тому важливим уявляється видання повних текстів ЖК українською мовою і поширення їх серед командирів підрозділів як мінімум на рівні роти.

Важливим аспектом є те, що спеціальними знаннями МГП повинен володіти офіцерський склад, функціональні обов'язки якого передбачають безпосереднє прийняття рішень про поводження з військовополоненими (допит, конвоювання, евакуація, розміщення). Ці питання частково викладені в Наказі Міністра оборони України «Про затвердження Керівництва по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України» [6].

Контроль за додержанням МГП серед військовослужбовців і щодо поводження і захисту військовополонених відповідно до законодавства покладений на Військову прокуратуру. Ще один аспект: оскільки військовополонені у відношенні відповідальності прирівняні до військовослужбовців держави, що полонила, то досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 402–421, 423–435 КК України, здійснюють слідчі органів прокуратури (військової прокуратури) [7]. Тому саме працівники Військової прокуратури в умовах змін у статусі повинні пройти спеціальну підготовку, яка передбачає глибоке освоєння положень МГП.

В підсумку варто зазначити, що повноцінна імплементація зобов'язань держави у сфері МГП загалом та імплементація міжнародно-правових норм щодо поводження та захисту військовополонених потребує скоординованої діяльності відповідних державних відомств та установ. Такі заходи можуть включати: прийняття нових або внесення змін до чинних військових статутів та інструкцій, адміністративних актів, а також вжиття заходів розпорядчого та контрольного характеру. Саме ця діяльність створює змістове навантаження поняття внутрішньодержавного механізму імплементації норм МГП.

Список використаних джерел

1. III Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: міжнародна конвенція від 12.08.1949. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws>

2. IV Гаазька конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додатка до неї: міжнародна конвенція від 18.10.1907 / набрання чинності для України: 24.08.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>.

3. Правовий статус військовополонених. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Правовий_статус_військовополонених

4. Грушко М.В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11. Одеса, 2015. С. 287.

5. Кодекс поведінки, що стосується воєнно-політичних аспектів безпеки підписаний 3 грудня 1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_116#Text.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, 11–12, 13. Ст. 88.

7. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. Наказ МОУ від 23.03.2017 № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування питань, пов'язаних із військовополоненими в особливий період. Закон України від 24.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2158-20#Text>